

PROTESTNÁ AKCIA „N30 – BITKA O SEATTLE“ V RETROSPEKTÍVE

GABRIEL SZÉKELY

Stupeň, forma, ročník štúdia: PhD., denná, 2.

Študijný program: teória politiky

Konzultant: doc. PhDr. Gita Geremešová, PhD.

Kľúčové slová: antiglobalizačné hnutie, globalizácia, Globálna ľudová akcia (PGA), Seattle, Sieť priamej akcie (DAN), Svetová obchodná organizácia (WTO)

Globalizácia ako fenomén so svojimi politickými, ekonomickými, kultúrnymi a sociálnymi aspektmi predstavuje proces charakteristický na jednej strane unifikáciou a úsilím „spojiť v jedno“, na druhej strane posilňovaním diverzifikácie a opozičných nálad. Efekty globalizácie ovplyvňujú každého bez rozdielu – od jej dogmaticky presvedčených stúpcov a obhajcov, cez umiernených a reformne zmýšľajúcich kritikov až po radikálnych odporcov. Fakt, že je spoločnosť na globálnej úrovni aj naďalej poznačená nárastom sociálnych konfliktov a neistôt, ktoré sú výsledkom disfunkčného manažmentu globálnych inštitúcií v kontrole a riadení procesov šírenia hodnôt kapitalizmu a neoliberálnej politiky, je dôsledkom nerovnomernej distribúcie ekonomických zdrojov, extrémnej polarizácie medzi bohatými a chudobnými, zhoršovania existenčných podmienok života atď. Svetová verejnosť na konci 20. storočia, v čase miléniového prechodu, sa prostredníctvom médií, článkov tlače a internetu stala svedkom udalostí, ktoré poukázali na závažnosť antagonistických procesov globalizácie, potreby diskusie o ich dopadoch a vplyve na život ľudí vrátane životného prostredia. V novembri 2014 uplynulo 15 rokov od udalostí, ktoré v americkom meste Seattle vyvolali celosvetový ohlas médií, pozornosť politikov a záujem akademikov. Priamy občiansky protest, ako jedna z foriem legitímneho dovolávania sa po spravodlivosti a rešpektovania občianskych, sociálnych a environmentálnych práv, nadobudol kontúry dovtedy nevidaného rozsahu a podoby.

Cieľom príspevku je podanie stručného retrospektívneho pohľadu na jednu z najvýznamnejších protestných akcií antiglobalizačného hnutia, ktorá sa uskutočnila paralelne s konaním III. ministerskej konferencie WTO v dňoch 30. novembra – 3. decembra 1999 v Seattli, USA (The Third WTO Ministerial Conference, online). Sériu protestných akcií namierených proti neoliberálnej ekonomike, negatívnym dopadom globalizácie a rastúcemu vplyvu nadnárodných korporácií za zapísala do povedomia verejnosti pod označením „N30“ aj ako tzv. „bitka o Seattle“¹. Toto označenie vypovedá iba parciálne o skutočnom priebehu udalostí, ktoré sa v uliciach mesta odohrali. Vychádzajúc z tejto premisy sa usilujeme o analýzu aktérov, ktorí predstavovali aktívnu zložku občianskeho protestu, okolností a dôvodov, ktoré protest iniciovali, formy protestu vrátane plánovaných stratégií a použitých taktík. V závere príspevku hodnotíme úspešnosť a prínos protestu pre ďalší vývoj a smerovanie antiglobalizačného hnutia, jeho reflexiu z politologického hľadiska a tiež otázky, ktoré v celosvetovom debate vyvolali.

Podstatnou otázkou v nastolenej problematike je stanovenie počiatku vzostupu antiglobalizačného hnutia. Hoci sa antiglobalizačné tendencie začali výraznejšie prejavovať v 90. rokoch 20. storočia prostredníctvom masových protestov občianskej verejnosti, ich pôvod môžeme hľadať v omnoho

¹ Udalosti protestných akcií v Seattli sa stali inšpiráciou viacerých autorov k vydaniu rôznych publikácií ako aj námietom k ich sfilmovaniu – napr. politický film s rovnomeným názvom z roku 2007 (v anglickom origináli: „Battle in Seattle“), dokumentárny film z roku 2000 – „30 Frames a Second: The WTO in Seattle 2000“.

širšom historickom kontexte a okolnostiach. Možno vysloviť tvrdenie, že s prejavmi antiglobalizácie sa stretávali už staroveké civilizácie či kolonizované štáty. Fakticky každá forma imperializmu a kolonializmu predstavovala akciu, ktorá nutne vyvolala protireakciu². Výraznejší diskurz o problematike globalizácie (mondializácie) začal po II. svetovej vojne so vznikom nadnárodných subjektov medzinárodnej politiky a riadenia celosvetovej ekonomiky – OSN, NATO, EÚ, WTO, MMF a SB, NAFTA atď. (Krejčí, 2014, s. 267 – 276), nárastom počtu nadnárodných korporácií a ich vplyvu na celosvetové dianie, ako aj s otvorením dôležitých politických otázok od 60. rokov 20. storočia (Bornstein, 2009).

Niektorí autori a komentátori hľadajú počiatok hnutia v masových protestoch americkej verejnosti proti vojne vo Vietname, revolučnom roku 1968 a tiež v procese dekolonizácie (Engler, 2007). Už v 80. rokoch 20. storočia dochádzalo k prvým organizovaným protestom proti spomínaným symbolom neoliberalnej globalizácie³. Postupne začali získavať na svojej intenzite a kvantite. Prelomovým sa stalo ozbrojené povstanie členov hnutia zapatistov v roku 1994 proti podpísaniu dohody NAFTA zo strany Mexika. Hnutie zapatistov získalo vďaka širokej medializácii a využitiu informačno-komunikačných technológií celosvetovú podporu sympatizantov a solidarizujúcich hnutí proti smerovaniu politik Washingtonského konsenzu, základného piliera neoliberalnej ideológie. Svojimi aktivitami podnietilo vznik nadnárodnej siete „Globálna ľudová akcia“ (*People's Global Action – PGA*) v roku 1998. Prostredníctvom tejto platformy mobilizácie a koordinácie globálneho občianskeho odporu hnutí došlo postupne k sérii protestov antiglobalizačného hnutia⁴. Tie sa uskutočňovali spravidla v čase dôležitých summitov spomínaných inštitúcií – v ich epicentre a paralelne po celom svete v rôznych mestách (tzv. solidárne protestné akcie)⁵. Medzi také protesty môžeme zaradiť napr. „M16“ (Globálne pouličné slávnosti, 1998), „J18“ (Karneval proti kapitálu, 1998), „S26“ (Výročný 55. summit MMF a SB v Prahe, 2000), „A16“ (protest proti MMF a SB vo Washingtone, 2000), protest proti G8 v Janove (2001) a ďalšie⁶. U väčšiny autorov aj naďalej prevláda názor, že zlomovým bodom vývoja antiglobalizačného hnutia bol rok 1999 a masová demonštrácia „N30“ namierená proti ministerskej konferencii WTO v Seattli (Barša – Císař, 2004, s. 176; Klein, 2001, s. 81).

Určitá názorová disparita autorov rezonuje aj v otázke pojmového označenia hnutia odporu a vymedzenia aktérov rezistencie z kvantitatívno-kvalitatívneho hľadiska. Pomenovanie „antiglobalizačné hnutie“ je nálepkou mainstreamových médií, pričom toto pomenovanie prebrala aj značná časť odbornej literatúry⁷ (Kollářová, 2009, s. 28; Klein, 2009; Graeber 2002, s. 4). Novinári začali tento pojem používať v nadväznosti na označenie „sieťové guerrily“ (Kobrin, 1998; Hornblower, 1999). Existujú aj ďalšie označenia, napr. hnutie proti ekonomickej globalizácii, hnutie proti neoliberalnej globalizácii, antineoliberalné hnutie, antikapitalistické hnutie, hnutie proti novému globálnemu poriadku (Navrátil, 2009, s. 65). Antropológ D. Graeber (2002, s. 4.) ako anarchista a aktivista považuje

² Takým príkladom bolo aj tzv. bostonské pitie čaju (*Boston Tea Party*) v decembri 1773, o ktorej politológ, profesor J. Rudolph (2008, s. 15) z Towson University hovorí ako o „prvej svetovo významnej antiglobalizačnej demonštrácii“ v súvislosti s nespokojnosťou severoamerických kolonialistov.

³ Významná mobilizácia sa odohrala v roku 1988, kedy v Berlíne proti zasadaniu MMF a SB demonštrovalo takmer 80 000 ľudí. V júli 1989 sa v Paríži zúčastnilo okolo 200 000 ľudí na proteste proti summitu štátov G7 a vymáhaniu dlhov od rozvojových krajín. Pozri: Císař, 2003, s. 14 – 15; Starr, 2005, s. 20 – 23.

⁴ Okrem hnutia Zapatistov a siete PGA zohrali podstatnú úlohu v rezistencii voči neoliberalnému režimu aj francúzsko-kanadské národné kampane proti prijatiu Dohody o obchodných investíciách v rokoch 1997-1998 (Graeber, 2001; 2002, s. 4; Johnston – Lexer, 2003, s. 39 – 41; Routledge, 2003)

⁵ Bolo tak aj v prípade akcie N30. Paralelné protestné akcie N30 prebiehali v Paríži, kde sa pred Eiffelovou vežou zhromaždilo okolo 5000 farmárov s domácimi zvieratami. V Turecku absolvovali roľníci 2000 míľový pochod do hlavného mesta, v indickom Dillí boli masové demonštrácie pred budovou Svetovej banky, v Hamburgu a Prahe rozdávali aktivisti chudobným ľuďom jedlo, na letisku v Amsterdame žiadalo okolo 100 aktivistov voľné letenky od leteckej spoločnosti sponzorujúcej konferenciu v Seattli, v Manile sa konala hromadná demonštrácia pred americkou ambasádou a prezidentským palácom, v Lisabone zastavili aktivisti dopravu v centre mesta, v Ženeve prenikla skupina demonštrantov do areálu centrály WTO. Pozri: Ainger et al., 2003, s. 205 – 207.

⁶ Protesty namierené proti konkrétnym summitom mali svoju symbolickú výpovednú hodnotu bez ohľadu na svoj úspech, efektívnosť. Ich hlavným symbolickým významom bolo poukázať na nelegitímnosť oficiálnych summitov nadnárodných inštitúcií a ich pretrvávajúci demokratický deficit (Dupuis-Déri, 2007, s. 178 – 181).

⁷ Historik a politológ E. Chmelár pripisuje autorstvo pojmu „antiglobalisti“ bývalému britskému premiérovi T. Blairovi (Chmelár, 2006).

tento pojem za nesprávny a namiesto neho hovorí o „globalizačnom hnutí“. Otázku „korektnosti“ pojmu „antiglobalizačné hnutie“ si kladie aj známa kanadská spisovateľka N. Klein. Nejednoznačnosť pojmu rozvíja ďalšími subotázkami, a síce či môžeme hovoriť o nejakom hnutí a ak áno, či je vôbec antiglobalizačné. N. Klein (2001, s. 81) považuje za najvhodnejšie označenie „hnutie mnohých hnutí“, ale používa aj ďalšie označenia hnutia, napr. antikorporačné, protikapitalistické, proti voľnému obchodu, proti imperializmu (Kollárová, 2009, s. 28). V tejto polemike zaujíma nejednoznačný názor, ktorý osciluje medzi označeniami „hnutie“ a „kolektívna halucinácia“ (Klein, 2001, s. 81). S týmto korešponduje aj názor D. Wanga (2009, s. 91), ktorý hovorí o neexistencii „jedného adekvátneho pomenovania“ pre široký prúd rôznych translokálnych subkultúr a politických hnutí vyjadrujúcich nesúhlas k statusu quo, ktoré sa počas 90. rokov navzájom miešali a formovali aliancie rôznej intenzity. Hovorí o „hromadnom hnutí“, resp. o „hnutí viacerých hnutí“⁸. Autori P. Barša a O. Císař (2004, s. 186) spomínajú antiglobalizačné hnutie taktiež, no upozorňujú, že „v skutočnosti antiglobalizačné hnutie v singulari neexistovalo“. Rovnaký názor zdieľa J. Keane (2003, s. 59), ktorý tvrdí, že sa nejedná o „jedno veľké anti-globalizačné hnutie“, ale o „širokú paletu hnutí [...] s rovnako premennými cieľmi [...] a tiež veľmi širokým spektrom politických lojalít“. Autori E. Braathen a H. Dean (2003) definujú antiglobalizačné hnutie ako „komplexnú alianciu rôznorodých frakcií, ktoré protestujú proti globálnej nadvláde kapitalizmu, liberálnej demokracii, západnej kultúre a neoliberalným sociálnym teóriám“. Autori M. Hardt a A. Negri uvádzajú zaujímavý pojem „mnohohlas“ (*multitude*), ktorý v kontexte protestov v Seattli znamenal „skutočné zblíženie nespočetných hlasov ozývajúcich sa proti nespravodlivosti globálneho systému“ (Kollárová, 2009, s. 32). Na základe uvedených príkladov môžeme konštatovať, že aj napriek zaužívanému označeniu v singulari reprezentuje toto hnutie viacero aktérov. Použitie singularu však z principiálneho hľadiska nepredstavuje vážnejšiu chybu, nakoľko významová podstata označenia ako hnutia odporu ostáva zachovaná.

Inou dilemou je napriek frekventovanej aplikácii pojmu „antiglobalizačné hnutie“ jeho sémantická podstata. Koncept antiglobalizácie je (s výnimkou názorov niektorých autorov; Mezřický, 2009, s. 21) stále súčasťou globalizácie. Pozíciou hnutia nie je absolútna opozícia ku globalizácii, ale vyjadrenie nesúhlasu so situáciou politických a ekonomických síl využívajúcich globalizáciu ako inštrument k napĺňaniu svojich záujmov. Podľa C. Eschle (2004, s. 75) je vhodnejšou alternatívou pomenovanie „kritické globalizačné hnutie“. Týmto označením je vyjadrený fakt, že hnutie odporu nie je apriori odmietavé, ale predstavuje rozvinutú kritiku súčasných štruktúr globalizácie a následne poukazuje na možnú alternatívu jej vývoja⁹. V rámci tejto perspektívy je hnutie odporu označované viacerými spôsobmi, napr. alterglobalizačné hnutie, hnutie za globálnu spravodlivosť, hnutie za globálnu solidaritu, hnutie za globálnu demokraciu, hnutie za globalizáciu zdola (Navrátil, 2009, s. 65; Smith, 2001b).

Alterglobalizačné hnutie môžeme chápať ako variantu nových sociálnych hnutí so sklonom k politizácii pôvodne nepolitických oblastí. Tieto hnutia sledovaním konkrétnych politických cieľov politizujú celkové usporiadanie svetového poriadku a štruktúru medzinárodných inštitúcií. Usilujú sa otvoriť globálnu debatu o možnostiach demokratickej kontroly moci vyspelých krajín a predstaviteľov globálneho kapitálu tak, aby boli plody globalizácie rozdeľované férovo medzi jednotlivé časti sveta (Barša – Císař, 2004, s. 187 – 188). Ako uvádza I. Kozárová (2012, s. 22), ich snahou je upozorniť na hľadanie alternatív k neoliberalnej podobe globalizácie, a nie na odpor voči podstate procesu globalizácie. Na ideologický rozmer hnutia poukazuje aj politológ Z. Brzezinski (2004, s. 183 – 184), ktorý chápe antiglobalizačné nálady a odpor v rovine „opozičného vyznania, ktoré emočne ťaží z antiamerikanizmu“ ako výsledku zrútenia komunistickej ideológie vo svete. Môžeme sa stretnúť aj s označením „globálna občianska spoločnosť“ (GOS), avšak ani toto označenie nie je vo vedeckých kruhoch jednoznačne prijímané (Císař, 2003, s. 5 – 23; Barša – Císař, 2004, s. 164 – 196; Bělohoubek, 2006, s. 111 – 122; Bornstein, 2009). Pojem GOS vo všeobecnosti označuje mnohosť aktérov pôsobiacich v štruktúrach globálnej politiky. Na jednej strane môže ísť o svetovú spoločnosť, svetovú

⁸ Možno zdôrazniť, že sa jedná o široké spektrum jednotlivcov a skupín s heterogénnym sociálnym a ideologickým zázemím. K antiglobalistom možno zaradiť okrem anarchistov a environmentálnych hnutí aj odborárov, aktivistov, nezamestnaných, mimovládne organizácie, komunistov, feministky, hackerov atď.

⁹ Na túto skutočnosť poukazuje aj S. George (2001), ktorá tvrdí, že stúpenci reformného smeru pomenovanie „antiglobalisti“ odmietajú a považujú ho za nekorektné. Používaním termínu „alter-globalizácia“ vyjadrujú názor, že im nejde o odmietnutie globalizácie, ale o „inú globalizáciu“.

komunitu, nadnárodnú občiansku spoločnosť, na druhej strane môžeme pod týmto pojmom chápať „dobré“ hnutia a nevládne organizácie (Barša – Císař, 2004, s. 176). Uvedené príklady poukazujú na štruktúrnu zložitost' a komplexnosť hnutia, ktoré možno naďalej pomenovať ako antiglobalizačné, pričom sémantická podstata pojmu nezodpovedá tomuto označeniu.

Túto skutočnosť potvrdzuje aj priebeh akcie N30. Demonstrácií v Seattli sa zúčastnilo okolo 50 000 – 70 000 ľudí (Paczynska, 2008, s. 9), avšak pri komplexnom pohľade sa počet zúčastnených približuje k hodnote 100 000 (Curran, 2007, s. 56). Na širokú mobilizáciu a kumulované napätie odporcov globalizácie upozorňovali pred konaním konferencie viaceré zdroje. V júli 1999 denník *Wall Street* uverejnil článok, v ktorom reportérka H. Cooper (1999) upozornila na „masívnu mobilizáciu proti globalizácii“ v mimovládnom sektore. Podobne aj francúzska politologička a sociologička S. George (1999) naznačila vo svojom príspevku „rozhodujúcu úlohu Seattlu v Miléniovom kole“ obchodných vyjednávaní, poukázaním na „historickú zmenu v srdci globalizačného procesu“ a „celosvetovú mobilizáciu miliónov ľudí, z ktorých desaťtisíce budú v Seattli na najväčšej demonštrácii, akú USA naposledy zažili v roku 1968“. M. Dolan, ako jeden z organizátorov akcie vyslovil tvrdenie, že „summit v Seattli bude historickou konfrontáciou medzi občianskou spoločnosťou a vládou korporácií“ (Krebbers – Schoenmaker, 1999). Dokonca aj organizátori konferencie vnímali toto napätie, ktoré sa v priebehu niekoľkých dní transformovalo do konkrétnej podoby občianskeho odporu¹⁰.

Ministerská konferencia WTO v Seattli bola dôležitá z viacerých dôvodov pre jej organizátorov a účastníkov, ako aj pre odporcov. Nielen Seattle, ale celý štát Washington sú na medzinárodnom obchode veľmi závislé a napomáhajú procesu ekonomickej liberalizácie. Región okolo zálivu *Puget Sound* je považovaný za jeden z najdynamickejších v USA. Sídli tu významné štátne korporácie – počítačová spoločnosť *Microsoft*, letecký prepravca a exportér tovaru *Boeing*, internetový obchod *Amazon.com* a viac ako 13 000 menších firiem, ktoré sa významným spôsobom podieľajú na ekonomickom raste, prosperite regiónu a podpore voľného obchodu (Lebeda, 2000, s. 6). Napriek náhodnému vstupu mesta do kandidatury o hostovanie konferencie sa dokázala v relatívne krátkom čase zmobilizovať veľmi silná podpora miestnych elít. Bola zriadená tzv. Hostiteľská organizácia Seattlu (*Seattle Host Organisation – SHO*), ktorá poskytla sponzoring projektu vo výške 9,2 milióna amerických dolárov (Eliason, 2001). Táto dotácia dopomohla k víťazstvu mesta Seattle vo finále nad Honolulu (Oldham, 2009b). Usporiadanie vôbec prvej ministerskej konferencie na území Spojených štátov a jej hladký priebeh znamenali jedinečnú príležitosť pre zviditeľnenie oblasti, pozitívnu propagáciu mesta s upevnením pozície hnacieho motora globalizácie, získanie príjmov a nových obchodných kontaktov.

Pre delegátov konferencie znamenal Seattle poslednú príležitosť, aby rozhodli o začiatku nového miléniového kola obchodných vyjednávaní. Cieľom konferencie bolo zhodnotenie pravidiel obchodovania a odsúhlasenie dohôd ďalšej deregulácie medzinárodného obchodu v sektore poľnohospodárstva, služieb a duševného vlastníctva. Okrem tejto agendy sa rokovalo o elektronickom obchode, finančných službách, informačných technológiách, vplyvoch na životné prostredie (Wolfe, 1999, s. 30 – 35). Konferencia v Seattli mala dosiahnuť kompromis medzi EÚ a USA v otázke rozšírenia kompetencií WTO v oblasti investícií, verejného obstarávania a biotechnológií za súčasnej akceptácie Dohody o investíciách (*MAI*) zo strany USA, čo vyvolalo vlnu odporu širokej verejnosti vrátane organizácii mimovládneho sektora (Hunter, online). Tieto plánované aktivity politikov neunikli pozornosti občianskych aktivistov, ktorí začali s prípravami na zablokovanie rokovania formou občianskych protestov a vyjadrenia politického nesúhlasu.

Z hľadiska teórií sociálnych hnutí možno považovať za významný práve charakter mobilizácie aktivistov a odporcov. Plánovanie priamej akcie a samotný protest v Seattli boli názorným príkladom vytvorenia spoločnej koalície rôznych skupín ľudí, zdieľajúcich odlišné presvedčenie a hodnoty, reprezentujúcich širokú paletu názorov, cieľov, stratégií a taktík¹¹. Všetci prišli do Seattlu vyjadriť svoje obavy a nesúhlas so smerovaním politiky WTO, ktorá podľa nich podkopávala princípy demokracie,

¹⁰ Pri pohľade na demonštrantov v uliciach položil počas uvítacieho večierku v *Columbia Tower City* starosta mesta otázku: „Prečo máme strach z našich detí?“. Riaditeľ prístavu v Seattli, Mic Dinsmore, odpovedal: „Toto je obraz Seattlu, ktorý dnes v noci obletí planétu.“ (Connely, 2009).

¹¹ K problematike sformovania tejto širokej koalície odporúčame analytickú štúdiu: Levi – Murphy, 2006.

porušovala ľudské práva, ničí sociálne istoty, spôsobila mnohé škody na životnom prostredí a zdraví ľudí¹² (Oldham, 2009a). Išlo primárne o protest voči stúpajúcej nerovnosti, environmentálnym škodám, financializácii, korporlačnej oligarchii, deštrukcii lokálnej ekonomiky a marginalizácii práv robotníkov (Talton, 2014). Podľa sociologičky J. Smith (2001a, s. 4) vzišiel protest „zo skorších lokálnych, národných a nadnárodných mobilizácií po celom svete, ktoré odporovali regionálnym a bilaterálnym dohodám o liberalizácii obchodu, politikám Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu a zlyhaniam národných štátov v ochrane ľudských práv a prírodného prostredia“.

Účastníkmi protestov boli od početných lokálnych hnutí a protestných organizácií ako napr. *Art & Revolution*, *Neighborhood no-WTO Committees*, *United for a Fair Economy*, cez organizácie s menej formalizovanými nadnárodnými väzbami – *AFL-CIO*¹³, *Public Citizen*, *Global Exchange*, *Rainforest Action Network*, *United Students Against Sweatshops*, *Sierra Club*, *Council of Canadians*, *Ruckus Society*, až po organizácie s plne formalizovanými nadnárodnými väzbami, napr. *Greenpeace*, *Friends of the Earth*, *International Forum on Globalization*, *The Third World Network*, *50 Years is Enough Network*, *Peoples Global Action*, *Women's Environment & Development Organisation*. Napriek početnej prevahe demonštrantov z USA a Kanady môžeme v Seattli zaznamenať rastúcu mieru participácie krajín globálneho Juhu, napr. *Kenya National Farmers Union*, *Kalahari Conservation Society*, *Tanzanian Gender Networking* (Barša – Cisař, 2004, s. 169). Kľúčovú úlohu zohrávala tzv. Sieť priamej akcie (*Direct Action Network – DAN*). Predstavovala „voľnú koalíciu miestnych organizácií a medzinárodných sponzorov, ktorí spoločne pracovali na mobilizácii k priamej akcii“ (Gillham – Marx, 2000, s. 215 – 216). Išlo o špecifickú severoamerickú skupinu, ktorá vzišla z podnetu siete PGA (Gautney, 2010, s. 40 – 41). Začala sa formovať na základe série rozhovorov medzi aktivistami zo západného pobrežia USA a Kanady začiatkom leta 1999. Zahŕňala aktivistov z *PGA*, *Earth First!*, *Ruckus Society*, *Rainforest Action Network*, *Art and Revolution* (Conway, 2003, s. 512; Gillham – Noakes, 2007, s. 346; De Armond, 2001, s. 203). Bola de facto formou politickej organizácie, ktorá sa vyvíjala a zakladala viac na sieťovej ako inštitucionálnej platforme. Jej hlavným úspechom bola schopnosť spojiť dvoch hlavných oponentov protestu do jednej koalície – environmentalistov a aktivistov za ľudské práva (November 30, 1999, s. 19, 28 – 30). Okrem vytvorenia Sieť priamej akcie (DAN) došlo k sformovaniu ďalšieho významného aktéra protestov, tzv. aliancie *Sweeney – Greenie*, resp. „dopravcov a korytnačiek“¹⁴. Táto široká mobilizácia a vzájomná viacúrovňová prepojenosť rôznych aktérov bola inovatívnym prvkom v doterajších formách mobilizácie občianskej spoločnosti.

Aj napriek spoločnej participácii, vzájomnej interakcii aktérov a spoločnému heslu protestov „nie WTO!“, neprevládala medzi všetkými protestujúcimi jednoznačná zhoda v požadovaných cieľoch. Veľké únie odborárov a environmentálne skupiny, ktoré zmobilizovali najväčší počet demonštrantov, sa usilovali skôr o reformu WTO, nie o jej zrušenie. Ich cieľom bolo dosiahnuť inkorporáciu pracovných, environmentálnych a ďalších štandardov do rozhodnutí WTO a tiež upozorniť verejnosť na nevyhnutné riešenie závažných otázok. Týmto deklarovali konštruktívne motívy a snahu o vedenie otvoreného dialógu o aktivitách WTO. Radikálnejšiu kritiku WTO a neoliberálnej ekonomiky prezentovali aktivisti aliancie DAN, ktorých cieľom bolo fyzické zastavenie konferencie. Práve túto kombináciu „kampane na upozornenie verejnosti o požiadavkách protestujúcich“ a „aktívnej snahy zastaviť rokovania delegátov“ považuje Joseph Young za kľúčovú v dosiahnutí „rôznych výsledkov“ (Young, 2004, s. 2). Bolo známe, že sa protestu zúčastnia a môžu svojimi aktivitami spôsobiť značné škody (Hawken, 2000, s. 33). Existovala pritom snaha o ich delegitimizáciu – mali byť údajne „agentmi provokatérmi“ platenými políciou avšak neskôr vyjadrili svoj jasný nesúhlas s vandalizmom niektorých anarchistov (Enrenreich, 2000, s. 28).

¹² Silná kritika WTO prechádzala aj celým politickým spektrom v USA, od ľavicových aktivistov zasadzujúcich za ochranu životného prostredia, adekvátne pracovné podmienky a ochranu spotrebiteľov až po pravicového P. Buchanana, ktorý agitoval za obchodný protekcionizmus a obvinil WTO z ohrozovania americkej suverenity.

¹³ Americká federácia práce – Kongres priemyselných organizácií.

¹⁴ Aliancia pomenovaná po lídrovi odborárov Medzinárodnej federácie pracovníkov dopravy (ITF) – John Sweeney a environmentalistoch (tzv. „zelených“). Obidve skupiny boli od Vietnamskej vojny vo vzájomnej opozícii v rámci politického spektra USA (George, 2000).

K radikálnej kritike WTO sa prikláňali aj anarchisti a časť študentov, ktorí vyjadrovali dogmatický nesúhlas so všetkým, čo symbolizuje neoliberalnú globalizáciu vrátane WTO. Dôležitú úlohu zohrávali aj vedľajšie organizácie a neformálne siete ako odborové zväzy, cirkvi a profesijné združenia. Odborové zväzy ponúkli najmä finančnú a logistickú podporu, aby umožnili svojim členom participovať na protestoch a vzdelávacích aktivitách. Cirkvi sa podieľali na rozširovaní informácií o protestoch a poskytovaní miest pre stretnutia (Smith, 2001a, s. 5).

S cieľom naplnenia stanovených cieľov si jednotlivé hnutia stanovili konkrétne formy odporu a stratégie postupu. Mnohé z nich boli dôkazom kreatívneho premostenia klasických foriem politického nesúhlasu, hoci neboli v praxi novinkou. S prípravami akcie začali organizátori protestu už niekoľko mesiacov vopred. Už počas leta 1999 uskutočnila organizácia *Art and Revolution* tridsaťminútovú „cestnú show“ okolo západného pobrežia pre univerzity, rozhlasové stanice a farmárske trhy. Použitím bábok a piesní varovali ľudí o WTO a jej nedemokratických dopadoch na poľnohospodárstvo, environmentálne regulácie a práva robotníkov (Gillis, 2009). Podobne aj odborári z AFL-CIO, ktorí sa sústredili na svoj masový pochod v prvý rokovací deň delegátov, uskutočnili počas dvoch mesiacov niekoľko prípravných akcií¹⁵. Dva týždne pred protestom sa pred sídlom WTO v Ženeve konalo protestné zhromaždenie, na ktorom protestujúci navzájom pospájajú reťazami vítali spevom delegáciu amerického sekretára a austrálskeho ministra pre poľnohospodárstvo (Bornestein, 2009, s. 99). Počas niekoľkých dní pred otvorením konferencie sa v uliciach mesta konali rôzne vzdelávacie akcie, informačné semináre a prednášky, na ktorých odzneli príspevky vedcov, aktivistov, odborárov a ekonómov. Tieto aktivity vytvorili priestor pre spoločnú diskusiu o viacerých otázkach a problémoch globálneho charakteru, ich dosahoch na spoločnosť a životné prostredie. Aktivisti za ľudské práva organizovali sympóziá. Tieto verejné diskusie prilákali ľudí s odlišnými názormi na problematiku pracovných štandardov alebo činnosti tovární (Young, 2004, s. 3). Aliancia DAN sa podieľala na uskutočnení tréningových kempov, na ktorých prebiehali teoreticko-praktické školenia o technikách odporu, ľudských právach a zdravotnej pomoci. Usporiadala aj viaceré regionálne stretnutia, na ktorých prebiehali telekonferencie. Dôležitú úlohu zohrala propaganda – aliancia vyprodukovala okolo 50 000 novín a pohľadníc, ktoré boli v tom čase novinkou. Mnohí aktivisti sa podieľali na organizovaní karavány, ktorej účelom bola mobilizácia ľudí k protestu. V rámci nej sa konali rôzne umelecké semináre – napr. tanec, spev, výroba bábok (Whitney, 1999). Podobne ako v protestoch „M16“ a „J18“, aj protest v Seattli bol prepojením prvkov kultúry s politickým nesúhlasom. Úlohou rôznych umeleckých predstavení a pouličných divadiel bolo napríklad zosmiešniť delegátov, zabaviť protestujúcich a vytvoriť atmosféru karnevalu¹⁶. Kreatívni aktivisti vyrábali obrovské bábkové marionety, balóny a široké transparenty s anti-WTO heslami, ktoré neskôr pripevňovali na steny budov (Smith, 2001a, s. 12 – 13; Graeber, 2009). Príkladom takých bolo organizovanie japonského (tzv. „kabuki“) divadelného pohrebu alebo divadelného predstavenia, kde ľudia prezlečení za tibetských mníchov boli bití hercami prezlečenými za členov čínskej armády. Istý horolezec sa vyšplhal na fasádu obchodného domu na ktorom zavesil reklamný transparent podporujúci environmentálne hnutie. V uliciach mesta prebiehala aj rocková party ako súčasť tzv. *Showbox*, na ktorej sa spoločne stretli prívrženci punkovej a rockovej hudby a predvádzali ukážky svojej hudobnej tvorby (Novoselic, 2009).

Inováciou v rámci použitých taktík bolo zriadenie alternatívnej informačnej siete, tzv. Nezávislého mediálneho centra (*Independent Media Center*)¹⁷ a webovej stránky „www.indymedia.org“

¹⁵ Prípravy boli v kompetencii siedmich organizátorov z AFL-CIO. Medzinárodná únia prístavných robotníkov a skladníkov rozhodla o zatvorení prístavov štátu Washington na jeden deň a umožnila štrajk pracovníkom. Ďalšie únie svojim pracovníkom zaplatili náhradnú mzdu za účasť na štrajku. Únia strojníkov angažovala 900 členov ako maršalov sprievodu. Zjednotení oceľari naplánovali výročnú konferenciu v Seattli tesne pred otvorením konferencie WTO a rezervovali 500 hotelových izieb. Medzinárodná konfederácia únií pre voľný obchod naplánovala výročné stretnutie v Seattli pre pracovníkov z vyše 100 krajín. Miestne rady práce v štátoch Britská Kolumbia, Colorado, Montana a Washington organizovali autobusové a automobilové karavány. Pozri: McIntosh, 2009.

¹⁶ Nie všetci prišli do Seattlu vyjadriť svoj radikálny nesúhlas formou občianskej neposlušnosti. Niektorí tu boli kvôli samotnej atmosfére. Napríklad A. Roddick (2000) cestovala do Seattlu, aby „naplnila hlavu informáciami, nahrala si slová každého rečníka, zodvihla každý leták a kráčala s každým demonštrantom [...]“. K otázke používania karnevalových metód protestu bližšie pozri: Graeber, 2009; St. John, 2008.

¹⁷ Jeho zriadenie vychádzalo zo skutočnosti tendenčnosti korporlačných médií a zobrazovania udalostí skresleným spôsobom. Pozri: Chase-Dunn – Babones, 2006, s. 273.

v spolupráci s hnutím *Accion Zapatista*. Aktivisti centra prostredníctvom kamier a fotoaparátov zachytávali udalosti v priamej akcii, ktoré interaktívne cez internet sprostredkovali svetovej verejnosti. Centrum taktiež poskytovalo technickú podporu a mediálne pokrývalo vzdelávacie fóra, stretnutia a školenia v uliciach mesta (Young, 2004, s. 4). Istá skupina aktivistov sa podieľala na mimoriadne originálnej forme protestu, v ktorej využila dennú tlač ako nástroj propagácie svojich názorov. Išlo o vytvorenie a distribúciu niekoľkých tisícov výtlačkov miestnych novín *Post Intelligencer*. Na štyroch stranách tohto denníka zverejnili aktivisti svoj vlastný text¹⁸.

Významným prvkom bolo využitie internetu ako hlavného komunikačného nástroja a zároveň prostriedku elektronického protestu. Uplatnila sa aj tzv. virtuálna demonstrácia¹⁹, ktorej úlohou bolo zablokovanie prístupu na oficiálnu konferenčnú stránku WTO, na ktorej sa zverejňovali informácie z prebiehajúceho rokovania delegátov (*Electronic Civil Disobedience*, 2000, s. 22 – 23). Kybernetický odpor bol zreteľný počas celého novembra, keď sa hackeri viacnásobne, no neúspešne pokúsili o útok na oficiálnu stránku SHO, hlavného sponzora konferencie (Murakami, 2000). Napriek tomu sa elektronickým aktivistom podarilo vytvoriť falošnú webovú stránku, ktorá bola dokonalou replikou oficiálnej stránky WTO s hypertextovými linkami, ktoré presmerovali návštevníkov na ďalšie stránky kritizujúce túto organizáciu (Richman, 1999).

S novými prvkami rezistencie prišli aj nevládne organizácie. Začali s výrobou a distribúciou novín, v ktorých prezentovali svoje výhrady k oficiálnym medzivládnyim rokovaniam. Týmto spôsobom zdôrazňovali svoje alternatívne návrhy a aktivity, ktoré mali konečný dosah na smerovanie a rámec oficiálnych konferencií, napr. v otázkach jadrového odzbrojenia, ľudských práv alebo životného prostredia. Mimovládne organizácie si získali oficiálny vplyv aj prostredníctvom svojich expertov, ktorí boli na konferenciu prizvaní ako poradcovia delegátov resp. ako sprostredkovatelia záujmov občianskej verejnosti²⁰ (Smith, 2001a, s. 13). Podľa oficiálnych údajov bolo na konferencii v Seattli akreditovaných vyše 700 mimovládnych organizácií²¹.

Aktéri demonstrácií používali taktiež rozdielny *modus operandi*. AFL-CIO vystupovala ako hierarchicky štruktúrovaná a inštitucionalizovaná skupina, ktorej akcie podliehali rozhodnutiam z centra, Washingtonu D.C. Jej protestné pochody boli vopred naplánované, nenásilné a schválené mestskými autoritami. Dokázala zmobilizovať najväčší počet demonstrantov, ku ktorým sa pridal značný počet environmentalistov (Gillham – Noakes, 2007, s. 375). Odlišný postup využívala aliancia DAN, ktorá (na rozdiel od AFL-CIO) fungovala na decentralizovanom princípe s prijímaním rozhodnutí cez konsenzus, resp. konzultácie. Operovala prostredníctvom afinitných skupín²². Tieto malé skupiny (5 až 20 ľudí) mali svoje autonómne úlohy (misie), vlastné názvy a vnútornú organizáciu²³. Podmienkou ich plnej participácie v protestoch bolo slobodné prijatie štyroch bodov, ktoré zakazovali psychické a verbálne násilie, nosenie zbraní, použitie alkoholu a drog, poškodzovanie majetku (Gillham – Marx, 2000, s. 216). Ako uvádza L. A. Fernandez (2008, s. 52), „táto dohoda bola iba dočasným, nie celoživotným prijatím filozofického názoru“²⁴. Aktivisti DAN používali známe formy nenásilného odporu

¹⁸ Na titulnej strane sa objavili falošné správy ako „Boeing sa presúva do Indonézie“ alebo „Clinton sľúbil podporu najchudobnejším krajinám“ (Parvaz, 1999).

¹⁹ Katharine Ainger (2003, s. 206) uvádza, že sa tejto virtuálnej demonstrácie zúčastnilo až 200 000 online používateľov. K problematike využitia internetu, sociálnych médií, „hacktivismu“ a virtuálnych demonstrácií bližšie pozri: O'Rourke, 2011; Van Aelst – Walgrave, 2002; Arquilla – Ronfeldt, 2000, s. 52.

²⁰ Účasť expertov mimovládnych organizácií na oficiálnych konferenciách možno považovať za jednu z najdôležitejších foriem presadzovania záujmov mimovládneho sektora. Samotní delegáti konferencie v Seattli, prostredníctvom usporiadania sympózia, preukázali ochotu diskutovať so zástupcami mimovládneho sektora, čím vytvorili potenciálny priestor pre vyjadrenie nesúhlasu s postupmi WTO na oficiálnej úrovni (Wallace, 1999).

²¹ Pre podrobný zoznam zúčastnených mimovládnych organizácií pozri: WTO History Project – NGO Attendees, online.

²² Afinitné skupiny možno považovať za základné organizačné jednotky antiglobalizačného hnutia. Často sa formujú do tzv. zhlukov (*clusters*), t. j. združení viacerých afinitných skupín. Zhluky sa podieľajú na konkrétnej úlohe alebo tvoria súčasť väčšej akcie. Pozri: Fernandez, 2008, s. 55 – 59; Dupuis-Déri, 2007, s. 182; 2010a.

²³ Bolo tak aj v prípade „obliehania“ resp. blokády ulíc okolo *Convention Centre*, kde boli afinitné skupiny rozdelené do 13 sektorov, pričom každá skupina bola zodpovedná za udržanie svojej sekcie. Okrem nich existovali aj tzv. lietajúce skupiny (*flying groups*), ktoré sa pohybovali voľne zo sekcie do sekcie, aby dávali podporu skupinám v konkrétnej sekcii v prípade jej zatlačenia políciou.

²⁴ Podľa J. Conway (2003, s. 512) možno k filozofickému rozmeru pridať aj ideologický rozmer.

ako spútvanie sa reťazami, bicyklovými zámkami a plastovými rúrami alebo používanie tzv. trojnožiek (Smith, 2001a, s. 13). Využívali aj obranné prostriedky a taktiky, ako plynové masky, ochranné okuliare, šatky navlhčené vinným octom alebo formovanie tesných kordónov (Gillham – Marx, 2000, s. 217). Na nehierarchickom a decentralizovanom princípe fungovali aj anarchistické skupiny, vyzbrojené napr. kladivami, páčidlami a octom plnenými slepačiami vajcami využívajúc a uplatňujúc ilegálne formy protestu – vandalizmus (rozbíjanie a sprejovanie výkladov, fasád, hádzanie zápalno-výbušných molotovových koktailov atď.). Práve anarchistickým skupinám je pripisovaná vina na vyvolaní nepokojov v uliciach Seattlu. Avšak v prípade najvýznamnejšej anarchistickej skupiny tzv. Čierneho bloku (*Black Block*) neexistuje jasné stanovisko, či bola skutočným iniciátorom násilného stretu polície a demonštrantov. Faktom ostáva, že si polícia vrátane médií vytvorili globálny obraz demonštrantov na základe agresivity a provokácie niekoľkých členov tejto anarchistickej skupiny²⁵.

Protestná akcia N30 v Seattli bola významná najmä časovým rozsahom a kvantitou uskutočnených protestných udalostí²⁶. Demonštrácie v uliciach mesta začali menšími protestmi počas víkendov. Cyklisti *Critical Mass* blokovali ulice mesta, *Medzinárodné fórum pre globalizáciu* organizovalo školenie (Smith, 2001a, s. 2). Aktivisti protestovali pred obchodmi *Starbucks*, *Old Navy* a *Gap* proti korporáciám, práci detí a zlým pracovným podmienkam v továrňach. *People's Global Action* organizovalo pouličné divadlo a promenádu. Farmári z viacerých krajín zasadili v parku strom a žiadali, aby WTO nezasahovala do poľnohospodárstva. Squatterci obsadili neobývanú budovu na znak obhajoby bezdomovcov. Medzi demonštrujúcimi a políciou nedošlo k vážnejším incidentom, iba niekoľkí aktivisti boli zadržaní. José Bové v uliciach mesta rozdával francúzsky syr *Roquefort*²⁷. V pondelok polícia evakuovala budovu, v ktorej sa konalo sympóziu mimovládnych organizácií s delegátmi WTO. Okolo baptistického kostola sa zhromaždilo 2000 až 3500 environmentalistov (Clair, 2000, s. 16), z ktorých viacerí boli prezlečení v kostýmoch korytnačiek (Sea turtle frolic, 2000). Táto skupina sa následne pripojila k pochodu odborárov. Večer sa dav demonštrantov zhromaždil okolo futbalového štadióna, kde sa konal uvítací večierok delegátov. Spoločne vytvorili ľudskú reťaz symbolizujúcu „reťaz dlhov“, ktoré mali devastčné dosahy na zadlžené krajiny tretieho sveta. Reťaz bola súčasťou kampane *Jubilee 2000* za odpustenie dlhov tretieho sveta (Oldham, 2009c; Oldham – Wilma, 2009a). Podľa N. Hertzovej (2003, s. 223) „obraz spojených rúk niekdajších nepriateľov je symbolom toho, že dnes občianska spoločnosť hovorí spoločným jazykom, a dokladom, do akej miery došlo k prijatiu násilného protestu ako prijateľnej formy spoločenského prejavu“.

V utorok (30. 12.) – deň otváracieho ceremoniálu konferencie – okolo 15 000 prevažne demonštrujúcich študentov (McIntosh, 2009) spolu s aktivistami DAN zablokovali strategické ulice a znemožnili delegátom presun na otvárací ceremoniál v *Paramount Theatre* a *Convention Center*²⁸. Vedenie mesta s políciou situáciu podcenili a nenainštalovali bezpečnostné ohrady. Protesty aktivistov neboli ohlásené a polícia nezačala s včasnou dislokáciou jednotiek. Okrem zatýkania v tzv. militarizovanej zóne, ako štandardného postupu proti občianskej neposlušnosti, zvolila polícia použitie slzného a dráždivého plynu, plastických (gumených) projektilov a obuškov. Cieľom útoku boli pokojní demonštranti, ale aj okoloidúci a prizerajúci sa ľudia, reportéri či miestni politici. Uvítací ceremoniál konferencie bol odvolaný a zasadanie začalo s niekoľkohodinovým oneskorením. Niektorí demonštranti odpovedali na zásah polície hádzaním fliaš a palíc z transparentov. Menšie skupiny samozvaných anarchistov *Black Block* začali ničiť majetok. Rozbíjali výklady, prevracali automaty na noviny a sprejovali graffiti po stenách americkej banky, klenotníctva *Carrolls Jewelry*, prevádzok korporácií (*Mc Donald's*, *Nordstrom*, *Nike Town*) a

²⁵ Pozri: November 30, 1999, s. 35 – 37; Dupuis-Déri, 2010b.

²⁶ Priebeh protestných udalostí uvádzame v skrátenej podobe. Pre kompletný a podrobnejší popis udalostí v chronologickom poradi odporúčame pozrieť: WTO History Project – Timeline, online.

²⁷ José Bové je známy francúzsky farmár, ktorý bol v auguste 1999 zatknutý za demoláciu reštaurácie *Mc Donald's* v meste Millau pred jej kolaudáciou. Svojím konaním protestoval proti americkému embargu na známy syr *Roquefort* a ďalšie výrobky. Táto forma protestu bola reakciou na konanie WTO, ktorá schválila obchodné clo na výrobky Európskej únie importované do USA. Týmto krokom udelila reagovala na zákaz EÚ importovať hormonálne upravené mäso z USA do krajín EÚ. Po jeho prepustení z väzenia sa zapojil do medzinárodnej kampane za zničenie polí s geneticky modifikovanou kukuricou, za čo bol opäť odsúdený na šesť mesiacov (Williams, 2001).

²⁸ Z predpokladaných 3000 delegátov sa otváracieho ceremoniálu zúčastnilo iba 350 (Van Deusen – Massot, 2010, s. 41).

kaviarni *Starbucks*, prepichovali pneumatiky policajných áut a limuzín, niektoré aj prevrátili na kapotu²⁹. V tento deň sa uskutočnilo viacero pochodov, cca. 35 000 odborárov AFL-CIO a environmentalistov, okolo 1000 aktivistov a sympatizantov *Sierra Club*, 500 študentov *University of Washington*, 1000 zástancov práv Tibetčanov a Taiwanskej asociácie sa pridalo k pochodu AFL-CIO, do ulíc mesta vyšlo aj okolo 500 ľudí zo *Seattle Community College* (The Battle in Seattle – Part III., online). V popoludňajších hodinách na naliehanie federálnych úradníkov a štátnej sekretárky Madelaine Albright vyhlásil starosta mesta Paul Schell výnimočný stav a tzv. neprotestnú zónu, resp. zónu zákazu protestov v centre mesta³⁰, guvernér štátu Gary Locke povolal do mesta Národnú gardu, vyhláškou bolo zakázané občanom používať plynové masky³¹ (Oldham – Wilma, 2009b).

Výsledkom vzrastajúcich nepokojov bola napätá atmosféra a chaos, ktorý prerástol do série neusporiadanych bitiek medzi políciou a demonštrantami počas nasledovných troch dní. Táto skutočnosť do závažnej miery ovplyvnila ďalší postup protestujúcich. Otázka ďalšieho zachovania jednoty v rôznosti bola zo strany účastníkov a organizátorov kľúčovým bodom k dosiahnutiu úspechu. V momente, keď polícia v uliciach násilím ztláčala davy, vyhlásil jeden z organizátorov, aby všetci zotrvali spolu a neuzatvárali separátne mier (Rosenblum, 2014). Vzájomná solidarita účastníkov v rámci protestov mala rôzne podoby. Príkladom bola tanečná skupina, ktorá tancovala pred skupinou pokojne protestujúcich, ktorých polícia ztláčala dozadu slzotvorným plynom. Tanečná skupina sa následne zomkla v strede ulice a začala tancovať. Počas tanca zaznel z davu spev kresťanskej piesne *Amazing Grace* a dav vyše 1000 spievajúcich prinútil políciu ustúpiť dozadu (Gillis, 2009). Počas protestov došlo z zatknutiu vyše 600 aktivistov a študentov, ktorí boli držaní počas nasledovných piatich dní v miestnej väznici. Vyjednávania s predstaviteľmi mesta zlyhali a šéf polície v Seattli rezignoval na svoju pozíciu (Solnit – Tan, 2009). Okruh protestujúcich a vyjadrujúcich solidaritu sa postupne zväčšoval³². V stredu (1. 12.) sa odborári pridali k pochodu oceliarov na západnom pobreží, vo štvrtok v noci sa 40 organizačných lídrov a aktivistov³³ stretlo v *Northwest Labor and Employment Law Office* k spoločnej príprave finálneho postupu (Rosenblum, 2014). Počas nasledovných dní až do víkendu rezonovali najmä legálne organizované protesty pracujúcich a solidarne nenásilné akcie pred mestskou väznicou, kde dopravcovia, pracovníci z prístavov, stavebníci a ďalší prinášali jedlo, prikrývky a plachty pre zadržaných, vrátane aktivistov a študentov. Náboženský lídri zorganizovali ekumenické modlitby. Protestujúci žiadali prepustenie zatknutých pod hrozbou, že únia pracovníkov prístavu uzatvorí prístavy vo *West Coast*.

Vo všeobecnosti možno povedať, že séria protestov nebola primárnou príčinou zlyhania rokovania. Na druhej strane, chaos v uliciach mesta a napätá atmosféra sa odzrkadlili sa aj na samotnom rokovaní delegátov. Nedošlo k otvoreniu Miléniového kola a demonštrujúci dosiahli svoj cieľ. K zlyhaniu konferencie prispeli aj iné faktory, napr. organizačný chaos v usporiadaní konferencie, nespokojnosť delegátov rozvojových krajín s plnením dohôd Uruguajského kola, rozdielnosť názorov EÚ, Japonska a USA v otázke liberalizácie agrosektora, silný tlak USA na rozbehnutie nového kola vyjednávania, vyhlásenia prezidenta Clintona o prehodnotení prístupu k pracovným podmienkam, platovým štandardom a iným pracovným otázkam alebo nátlak WTO na rozvojové krajiny, ktoré nesúhlasili s otvorením novej agendy a mnohé ďalšie (Bližšie pozri: Lebeda, 2000, s. 6 – 7; Chmelař, 2007, s. 29 – 31; Lacayo et al., 1999).

Nezanedbateľnú úlohu v zlyhaní rokovaní zohrali aj médiá. Na jednej strane poukázali na tému nedemokratického rozhodovania a fungovania WTO, čím podkopali jej legitimitu a zamerali pozor-

²⁹ Násilné správanie anarchistov bolo kritizované samotnými demonštrujúcimi, ktorí sa im postavili na odpor (Postman, 1999).

³⁰ Išlo o vyhlásenie stanného práva, resp. zákazu nočného vychádzania (Sunde, 1999; Seattle Resolution 30099, 1999).

³¹ Autori Gillham a Marx (2000, s. 212) k tejto situácii dodávajú, že „v Seattli bolo zámerom vynútenia práva zaistenie podmienok, ktoré by dovolili globálnemu biznisu robiť biznis. Ich zámerom nebolo vyšetrovanie právnych a morálnych zločinov proti práci a životnému prostrediu, podmienkam v chudobných krajinách alebo diskutabilným alianciám medzi vládami a biznisom“.

³² Medzi protestujúcimi boli napr. dopravcovia, oceliari, advokáti ľudských práv, potravinári, údržbári, študenti, stavebníci, náboženský lídri, domáci pracovníci, úradníci, dôchodcovia, zdravotníci, hudobníci či univerzitní pracovníci.

³³ Okruh zahŕňal aktivistov DAN, expertov na obchodnú politiku, radikálnych študentov, zástupcov advokátskej komory, odborárov, členov *Sierra Club* a ďalších.

nost' na témy postavenia rozvojových krajín v medzinárodnom obchode. Na druhej strane zaostrením pozornosti na násilný stret skupiny anarchistov a polície, taktiež na sekundárne otázky protestu vytvorili falošný obraz o všetkých zúčastnených, spôsobili ich marginalizáciu, delegitimizáciu až demonizáciu s cieľom poukázať na ich počinanie ako na nezmyselné či sociálne deviantné (Solomon, 2000; McFarlane – Hay, 2003; Goeddertz – Kraidy, 2003). Z tohto dôvodu sa stal protest v Seattli predmetom dlhodobej diskusie, výskumu a analýzy viacerých odborníkov skúmajúcich rôznorodé transformácie samotného hnutia (napr. organizačné formy, taktiky, rozvoj nadnárodných sietí, komunikácie a pod.), ako aj samotných represívnych zložiek (Doucet, 2005; Fisher et al., 2005; Noakes – Gillham, 2007; Sassen, 2004; Smith, 2001a). Otvorili novú kapitolu nielen v otázke fungovania medzinárodného obchodu a nadnárodnej mobilizácie odporcov globalizácie, ale taktiež problematiku dodržiavania ľudských práv a slobôd garantovaných americkou ústavou, rovnako otázku legitimacy a legality postupu represívnych zložiek (Out of Control, 2000; Report of the WTO, 2000). Napriek tomu možno považovať protest v Seattli za významný medzník so symbolickým významom. Ako uvádzajú autori P. Barša a O. Císař (2004, s. 168), v tomto proteste „vyvrcholili doterajšie útoky proti neoliberalnej globalizácii a jej sociálnym dosahom na chudobné časti sveta“.

Dôležitosť protestnej akcie N30 spočíva zároveň v spôsobe vyprofilovania jednotlivých sociálnych hnutí a organizácií v rámci protestných udalostí. Na základe analýzy ich postupov a taktík možno dospieť k názoru, že samotné označenie protestnej akcie „bitka o Seattle“ nie je korektné a objektívne skôr symbolické. Aj napriek násilnej konfrontácii medzi aktivistami a represívnymi zložkami nebolo prioritným záujmom väčšiny protestujúcich vyvolanie obojstranného násilného stretu. Hlavnú príčinu eskalácie napätia a následnej konfrontácie možno nájsť v absencii transparentnosti. Prejavila sa u volených úradníkov, ktorí podporili potlačenie politického nesúhlasu, taktiež u médií, ktoré nesplnili úlohu objektívneho informovania, ochrany slobody slova a demokratických princípov a napokon u samotných aktérov násilia, ktorí stavajú na absencii akejkoľvek hierarchie a sebakontroly, v dôsledku čoho môže nastať zmena trajektórie vývoja udalostí v protestoch podobného charakteru.

Symbolický „boj v Seattli“ sa stal kruciálnym historickým momentom, v ktorom odznel zo strany verejnosti otvorený nesúhlas s vážnymi a hlbokými konfliktmi na lokálnej a globálnej úrovni vyvolanými neoliberalnou agendou. Hoci demaskoval mýtus nadvlády ideológie globalizácie, poukázal aj na potrebu sústavnej diskusie v otázke vlády plutokracie – vplyvných oligarchov a mocných finančných kruhov. Okrem iného sa stal inšpiráciou k usporiadaniu ďalších protestných akcií, v ktorých sa využili spomenuté taktiky a stratégie odporu (Wood, 2007), ako aj k založeniu severoamerického sociálneho hnutia „Okupujme Wall Street“ (*Occupy Wall Street*). Svoju pečať zanechal aj na priebehu konferencie nového kola negociácií WTO v Cancune (2003), ktoré vychádzalo zo záväznej dohody konferencie WTO v Doha (Katar, 2001). Ani po rozsiahlych politických, ekonomických a legislatívnych zmenách spojených s udalosťami z 11. septembra 2001, vojnou v Iraku (2006) či recesiou na finančných trhoch (2008) nezostal tento protest nepovšimnutý a zabudnutý. S postupne rastúcim vplyvom a ohlasom alterglobalizačného Svetového sociálneho fóra, vplyvných mimovládnych organizácií a think-tankov – ktorých „advokátmi“ sa stali intelektuálni stúpenci, ako N. Chomsky, S. George, J. Stiglitz, P. Bordiue, I. Wallerstein, V. Bělohradský a ďalší – sa odkaz z roku 1999 dostáva sporadicky na povrch v akejkoľvek spojitosti s problematikou globálnej občianskej spoločnosti.

Akékoľvek nové dohody v oblasti obchodu či práce si vyžadujú široký a rovnocenný dialóg medzi krajinami, zavádzanie a dodržiavanie prísnych opatrení v oblasti pracovných podmienok a práv, v neposlednom rade ich dlhodobý monitoring. V tomto ideologickom spore, v ktorom nie je diskurz zameraný výlučne na otázky sociálneho štátu, ale aj na otázky pracovných štandardov korporáčnych politík, zdaňovania finančných transakcií či environmentálnych práv, je aj naďalej potrebné presadzovať a rešpektovať hodnoty vzájomnej solidarity a rešpektovania ľudskej dôstojnosti. Odkaz zo Seattlu môžeme chápať aj prostredníctvom odkazu Hannah Arendtovej (1967, s. 24 – 25): „Svet nie je humánnym len preto, že je tvorený ľudskými bytosťami, a nestáva sa humánnym len vtedy, ak ním znejú ľudské hlasy, ale iba ak sa stane predmetom diskurzu [...] To, čo sa odohráva vo svete i v nás samotných, zľudšťujeme tým, že o tom hovoríme a v priebehu tohto rozhovoru sa učíme byť ľudskými“.

Literatúra:

INGER, K. et al.: *We Are Everywhere: The Irresistible Rise of Global Anti-Capitalism* (Editorial). London / New York: Verso 2003. 526 s.

ARENDR, H.: *Men in dark times*. New York: Harcourt Publishers Ltd. 1967. 272 s.

ARQUILLA, J. – RONFELDT, D.: *Swarming and The Future of Conflict*. RAND Corporation 2000. 97 s.

BARŠA, P. – CÍSAŘ, O.: *Levice v postrevoluční době*. Brno: CDK 2004. 210 s.

BĚLOHOUBEK, I.: *Globalizace a občanská společnost*. In: DLOUHÁ, J. a kol.: *Globalizace a globální problémy*. Praha: Univerzita Karlova 2006. 122 s.

BORNSTEIN, A.: N30 + 10: global civil society, a decade after the battle of Seattle. In: *Dialect Anthropol*, 2009, roč. 33, s. 97 – 108.

BRAATHEN, E. – DEAN, H.: 'Anti-globalisation' and anti-statism: Emergent challenges to the role of the state in poverty reduction. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.clasco.edu.ar%2Fdocumentos%2Fdescargar.php%3Flink%3D191.pdf%26nombre%3DEI%2520rol%2520deI%2520Estado%2520y%2520la%2520lucha%2520contra%2520la%2520pobreza%2520en%2520Am%25E9rica%2520Latina%2520y%2520el%2520Caribe&ei=DcHjVM3HM4TCywOz71CQCw&usq=AFQjCNE910zo4wnAmgAXc57-RMSHCeDrAw&sig2=CC9QjdmJz8itUtaE282stw&bvm=bv.85970519,d.bGQ>>.

BRZEZINSKI, Z.: *Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení*. Praha: Mladá fronta 2004. 292 s.

CÍSAŘ, O.: *Vzniká globální občanská společnost? Nestátní aktéři ve světové politice*. In: *Mezinárodní vztahy*, 2003, roč. 38, č. 4, s. 5 – 23.

CLAIR, J. ST.: *Seattle Diary: It's a Gas, Gas, Gas!* In: COCKBURN, A. – CLAIR, J. ST. – SEKULA, A.: *5 Days That Shook the World: Seattle and Beyond*. New York: VERSO 2000. 144 s.

CONNELLY, J.: *WTO riots were loud – and ineffective*. 2009, November 26 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.seattlepi.com/connelly/412684_JOEL27.html>.

CONWAY, J.: *Civil Resistance and the „Diversity of Tactics“ in the Anti-Globalization Movement: Problems of Violence, Silence, and Solidarity in Activist Politics*. In: *Osgoode Hall Law Journal*, 2003, roč. 41, č. 2 & 3, s. 505 – 529.

COOPER, H.: *Globalization Foes Plan to Protest WTO's Seattle Round Trade Talks*. In: *Wall Street Journal*, 1999, June 16 [cit. 2016-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.wsj.com/articles/SB932078387145002064>>.

CURRAN, G.: *21st Century Dissent: Anarchism, Antiglobalization & Environmentalism*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 251 s.

DE ARMOND, P.: *Netwar in Emerald City: WTO Protest Strategy and Tactics*. In: ARQUILLA, J. – RONFELDT, D. (eds.): *Networks and Netwars: the future of terror, crime and militancy*. RAND Corporation, 2001, s. 201 – 205.

DOUCET, M. G.: *Territoriality and the Democratic Paradox: The Hemispheric Social Alliance and Its Alternatives for the Americas*. In: *Contemporary Political Theory*, 2005, roč. 4, č. 3, s. 275 – 295.

DUPUIS-DÉRI, F.: *Global Protesters Versus Global Elites: Are Direct Action and Deliberative Politics Compatible?* In: *New Political Science*, 2007 (June), roč. 29, č. 2, s. 167 – 186.

DUPUIS-DÉRI, F.: *Anarchism and the politics of affinity groups*. In: *Anarchist Studies*, 2010a, roč. 18, č. 1, s. 40 – 61.

DUPUIS-DÉRI, F.: *The Black Blocks Ten Years after Seattle*. In: *Journal for the Study of Radicalism*, 2010b, roč. 4, č. 2, s. 45 – 82.

ELIASON, L. C.: *The Battle in Seattle (Part One)*. International Commercial Diplomacy Project, 2001 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.commercialdiplomacy.org/pdf/case_studies/seattle/case_part1.pdf>.

Electronic Civil Disobedience. In: *Car Busters*, 2000, Winter, roč. 1, č. 7, s. 22 – 23.

ENGLER, M.: *Defining the Anti-Globalization Movement*. 2007. [cit. 2015-16-02]. Dostupné na internete: <<http://www.democracyuprising.com/2007/04/anti-globalization-movement/>>.

ENRENREICH, B.: *Anarkids and Hypocrites*. In: *The Progressive*, 2000, roč. 64, č. 6, s. 28 – 29.

ESCHLE, C.: *Constructing 'The Anti-Globalisation Movement'*. In: *International Journal of Peace Studies*, 2004, roč. 9, č. 1, s. 61 – 84.

FERNANDEZ, L. A.: *Policing Disent: Social Control and the Anti-Globalization Movement*. London: Rutgers University Press 2008. 194 s.

FISHER, D. R. et al.: *How Do Organizations Matter? Mobilization and Support for Participants at Five Globalization Protests*. In: *Social Problems*, 2005, roč. 52, s. 102 – 121.

GAUTNEY, H.: *Protest and Organization in the Alternative Globalization Era: NGOs, social movements, and political parties*. New York: Palgrave Macmillan 2010. 237 s.

GEORGE, S.: Seattle prepares for battle. In: *Le Monde Diplomatique*. 1999, November 2 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://mondediplo.com/1999/11/02george>>.

GEORGE, S.: Seattle turning point: Fixing or nixing the WTO. In: *Le Monde Diplomatique*. 2000, January 7 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://mondediplo.com/2000/01/07george>>.

GEORGE, S.: Another World Is Possible. 2001 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.tni.org/print/66459>>.

GILLHAM, P. F. – NOAKES, J. A.: “More Than a March in the Circle“: Transgressive protests and the limits of negotiated management. In: *Mobilization: An International Quarterly*. 2000 December, roč. 12, č. 4, s. 341 – 357.

GILLHAM, P. F. – MARX, G. T.: Complexity and Irony in Policing And Protesting: The World Trade Organisation in Seattle. In: *Social Justice*. 2000, roč. 27, č. 2, s. 212 – 236.

GILLIS, C.: “Enormous victory“ won with art, organizing. In: *Real Change*. 2009, roč. 16, č. 51, November 25. Dostupné na internete: <<http://www.realchangenews.org/index.php/site/archives/3482/>>.

GOEDDERTZ, T. – KRAIDY, M. M.: The “Battle in Seattle“: U.S. Prestige Press Framing of Resistance to Globalization. s. 79 – 92. In: ARTZ, L. – KAMALIPOUR, Y. R. (eds.): *The Globalization of Corporate Media Hegemony*. Albany: State University of New York Press 2003. 320 s.

GRAEBER, D.: The Globalization Movement: Some Points of Clarification. 2001. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://mailman.lbo-talk.org/2001/2001-November/025019.html>>.

GRAEBER, D.: The New Anarchists. In: *New Left Review*. 2002, January 13. 14 s.

GRAEBER, D.: On The Phenomenology of Giant Puppets: broken windows, imaginary jars of urine, and the cosmological role of the police in American culture. 2009. 36 s.

HAWKEN, P.: N30: Journal of the Uninvited. In: *The Whole Earth Review*. Spring 2000, s. 28 – 37.

HERTZOVÁ, N.: *Plíživý převrat*. Praha: Dokořán 2003. 256 s.

HORNBLOWER, M.: The Meeting: The Battle in Seattle. In: *TIME*. 1999, November 29 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,992681,00.html>>.

HUNTER, R.: Protesty proti WTO – Seattle 2000. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.kruhzivota.sk/protesty-proti-wto-seattle-2000>>.

CHASE-DUNN, CH. – BABONES, S. J.: *Global social change: historical and comparative perspectives*. Baltimore: The John Hopkins University Press 2006. 382 s.

CHMELÁR, E.: Čo je alterglobalizácia. In: *SLOVO*. 2006, 26. apríl [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/16770>>.

CHMELÁŘ, P.: Liberalizace světového obchodu není všelék na chudobu v rozvojových zemích. In: *Mezinárodní politika*. 2007, roč. XXXI, č. 1, s. 29 – 31.

JOHNSTON, J. – LAXER, G.: Solidarity in the age of globalization: Lessons from the anti-MAI and Zapatista struggles. In: *Theory and Society*. 2003, roč. 32, s. 39 – 91.

KEANE, J.: *Global Civil Society?* Cambridge: Cambridge University Press 2003. 220 s.

KLEIN, N.: Reclaiming the Commons. In: *New Left Review*. 2001, č. 9, s. 81 – 89.

KLEIN, N.: The Seattle activists coming of age in Copenhagen will be very disobedient. In: *The Guardian*. 2009, November 12 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2009/nov/12/seattle-coming-age-disobedient-copenhagen>>.

KOBRIN, S. J.: The MAI and the Clash of Globalizations. In: *Foreign Policy*. Fall 1998, s. 97 – 109 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://chenry.webhost.utexas.edu/civil/resources/maiclashofglobalizations.pdf>>.

KOZÁROVÁ, I.: Antiglobalizačné hnutie / Alterglobalizačné hnutie. In: DUDINSKÁ, I. a kol. *Politologické penzum*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2012, s. 22.

KREBBERS, E. – SCHOENMAKER, M.: Seattle '99, wedding party of the left and the right? 1999 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.savanne.ch/right-left-materials/seattle-marriage.html>>.

KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. 5. vyd. Praha: Ekopress, s.r.o. 2014. 804 s.

LACAYO, R. et al.: Rage Against The Machine. In: *TIME*. 1999, December 13 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,992808,00.html>>.

LEBEDA, P.: Efektivita a legitimita WTO po Seattlu (I) aneb mezinárodní obchod v slzném plynu. In: *Mezinárodní politika*. 2000, roč. XXIV, č. 1, s. 6 – 7.

LEVI, M. – MURPHY, G. H.: Coalitions and Contention: The Case of the WTO Protests in Seattle. In: *Political Studies*. 2006, roč. 54, s. 651 – 670.

McFARLANE, T. – HAY, I.: The Battle for Seattle: protest and popular geopolitics in The Australian newspaper. In: *Political Geography*. 22 (2003), s. 211 – 232.

McINTOSH, D.: WTO – 10 years later. In: [nwLaborPress.org](http://www.nwlabourpress.org). 2009, November 20. Dostupné na internete: <<http://www.nwlabourpress.org/2009/1120/11-20-09WTO.html>>.

- MEZŘICKÝ, V. (ed.): Globalizace. Praha: Portál 2003. 152 s.
- MURAKAMI, K.: WTO Web site was target of assault from hackers. In: *Seattle Post Intelligencer*. 2000, January 19 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://archives.openflows.org/hackivism/hackivism00032.html>>.
- NAVRÁTIL, J.: Hnutí za globální spravedlnost: „hnutí v pohybu“. In: *Medzinárodní vztahy*. 2009, roč. 44, č. 4, s. 61 – 84.
- NOAKES, J. – GILLHAM, P. F.: Police and Protester Innovation since Seattle. In: *Mobilization: An International Quarterly*. 2007, roč. 12, č. 4, s. 335 – 340.
- November 30, 1999: The Seattle WTO Protests (A memoir and analysis, with an eye to the future) [online]. [s.a.]. Greensboro: The People's Republications of CrimethInc. 64 s. [cit.2010-11-11]. Dostupné na internete: <<http://www.crimethinc.com/tools/downloads/pdfs/n30.pdf>>.
- NOVOSELIC, K.: Change and Pains, 10 Years After the No WTO Combo. In: *Seattle Weekly News*. 2009, December 1. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.seattleweekly.com/reverb/2009/12/change_and_pains_10_years_afte.php>.
- OLDHAM, K.: WTO Meeting and Protests in Seattle (1999) – Part 1. In: *Free Online Encyclopedia of Washington State History*. 2009a, October 13 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.historylink.org/index.cfm?DisplayPage=output.cfm&file_id=9183>
- OLDHAM, K.: WTO Meeting and Protests in Seattle (1999) – Part 2. In: *Free Online Encyclopedia of Washington State History*. 2009b, November 13 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.historylink.org/index.cfm?DisplayPage=output.cfm&file_id=9213>.
- OLDHAM, K.: Protests in advance of the WTO conference in Seattle continue on November 28, 1999. In *Free Online Encyclopedia of Washington State History*. 2009c, October 15 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.historylink.org/index.cfm?DisplayPage=output.cfm&file_id=2138>.
- OLDHAM, K. – WILMA, D.: Large but mostly non-confrontational protests greet the WTO in Seattle on November 29, 1999. In: *Free Online Encyclopedia of Washington State History*. 2009a, October 18 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.historylink.org/index.cfm?DisplayPage=output.cfm&file_id=2143>.
- OLDHAM – WILMA, D.: Protests in advance of the WTO conference in Seattle continue on November 30, 1999. In: *Free Online Encyclopedia of Washington State History*. 2009b, October 20 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.historylink.org/index.cfm?DisplayPage=output.cfm&file_id=2142>.
- O'ROURKE, S.: Empowering protest through social media. 2011, SRI Conferencenes – 2nd International Cyber Resilience Conference. s. 47 – 54. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://ro.ecu.edu.au/icr/22/>>.
- Out of Control: Seattle's Flawed Response to Protests Against the World Trade Organization (A Special Report). Seattle: American Civil Liberties of Washington, June 2000. 75 s.
- PACZYNSKA, A.: Turtles, Puppets and Pink Ladies: the Global Justice Movement in a Post-9/11 World. 2008, August, č. 1. 18 s.
- PARVAZ, D.: P-I executives not amused by protesters' parody. In: *Seattle Post Intelligencer*. 1999, November 25 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://www.drifline.org/cgi-bin/archive/archive_msg.cgi?file=spoon-archives/anarchy-list.archive/anarchy-list_1999/anarchy-list.9912&msgnum=39&start=3798&end=4174>.
- POSTMAN, D.: Group Rejects Others' Pleas Of 'No Violence': Black-Clad Anarchists Target Cars, Windows. In: *Seattle Times*. 1999, December 1 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://community.seattletimes.nwsources.com/archive/?date=19991201&slug=2998734>>.
- Report of the WTO Accountability Review Committee Seattle City Council. 2000, September 14. 16 s. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.depts.washington.edu/wtohist/documents/arcfinal.pdf>>.
- RODDICK, A.: Sleepless in Seattle. In: *New Internationalist*. Issue 322, April 2000 [cit. 2015-12-16]. Dostupné na internete: <<http://www.newint.org/features/2000/04/05/seattle/>>.
- RUDOLPH, J. R.: Hot spot: North America and Europe. Westport: Greenwood Press 2008. 423 s.
- RICHMAN, D.: Opponents mock WTO Web site with their version. In: *Seattle Post Intelligencer*. 1999, November 30 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://rtmark.com/more/articles/gattseattlep-i.html>>.
- ROSENBLUM, J.: The Battle in Seattle, 15 Years On: How an Unsung Hero Kept the Movements United. In: *YES! Magazine*. 2014, December 1. Dostupné na internete: <<http://www.yesmagazine.org/people-power/battle-in-seattle-wto-15-years-on-unsung-hero-tyree-scott>>.
- ROUTLEDGE, P.: Convergence space: process geographies of grassroots globalization networks. Glasgow: Royal Geographical Society, The Institute of British Geographers, 2003, s. 333 – 349.
- SASSON, S.: Local Actors in Global Politics. In: *Current Sociology*. 2004, roč. 52, č. 4, s. 649 – 670.
- Sea turtle frolic while city officials fret. In: *Seattle Post Intelligencer*. 2000, November 30.
- SOLNIT, D. – TAN, A.: The Battle of Seattle 10 years later: Organizers Reflect on 1999 Shutdown of WTO Talks and the Birth of a Movement. In: *Democracy Now!*. 2009, November 30. Dostupné na internete: <http://www.democracynow.org/2009/11/30/the_battle_of_seattle_10_years>.

SMITH, J.: Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Movements. In: *Mobilization: The International Journal of Research in Social Movements, Protest, and Contentious Politics*. 2001a, roč. 6, č. 1, s. 1 – 19.

SMITH, J.: *Behind the Anti-Globalization Label*. Dissent: A Quarterly of Politics and Culture, Fall 2001b. 4 s.

SOLOMON, W. S.: More Form than Substance: Press Coverage of the WTO Protests in Seattle. In: *Monthly Review*. 2000, roč. 52, č. 01 (May). Dostupné na internete: <<http://monthlyreview.org/2000/05/01/more-form-than-substance/>>.

STARR, A.: *Global revolt: A guide to the movements against globalization*. London: Zed Books 2005. 264 s.

ST. JOHN, G.: Protestival: Global Days of Action and Carnivalized Politics. In: *Present Social Movement Studies*. 2008 (September), roč. 7, č. 2, s. 167 – 190.

SUNDE, S.: Chaos closes downtown. In: *Seattle Post Intelligencer*. 1999, December 1.

TALTON, J.: 'Battle in Seattle' and the WTO legacy. In: *The Seattle Times*. 2014, November 21 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <http://seattletimes.com/html/business/technology/2025066811_biztaltoncol23xml.html>.

The Battle in Seattle – Part III. [cit. 2015-16-02]. Dostupné na internete: <http://www.commercialdiplomacy.org/case_study/case_wto_seattle3.htm>.

The Third WTO Ministerial Conference [cit. 2015-16-02]. Dostupné na internete: <http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min99_e/min99_e.htm>.

VAN AELST, P. – WALGRAVE, S.: New media, new movements? The role of the internet in shaping the 'anti-globalization' movement. In: *Information, Communication and Society*. 2002, roč. 5, č. 4, s. 465 – 493.

VAN DEUSEN, D. – MASSOT, X. (eds.): *The Black Block Papers*. Breaking Glass Press 2010. 379 s.

WALLACE, J.: An 'institution that people love to hate' lets them sound off. In: *Seattle Post Intelligencer*. 1999, November 30.

WANG, D.: Translocal Movement Energy from the Upper Midwest. s. 91 – 95. In: ESCHE, CH. – NIEMANN, K. – SMITH, S. (eds.): *Heartland*. Chicago: Smart Museum of Art, the University of Chicago (IL) 2009. 187 s.

WHITNEY, J.: Shattering the Myths of Seattle. 1999. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.daysofdissent.org.uk/seattle.htm>>.

WILLIAMS, F.: José Bové: A French farmer who dismantled a McDonald's. In: *Outside*. June 2001. [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.mindfully.org/GE/GE4/Bove-Dismantled-McDonalds.htm>>

WOOD, L. J.: Breaking the Wave: Repression, Identity, and Seattle Tactics. In: *Mobilization: The International Quarterly*. 2007, roč. 12, č. 4, s. 377 – 388.

WOLFE, R.: Battle in Seattle? In: *Policy Options*. 1999, roč. 20, č. 9, s. 30 – 35.

World Trade Organization Protests in Seattle: City of Seattle Resolution 30099. 1999, December 6 [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.seattle.gov/CityArchives/Exhibits/WTO/1999Dec6.htm>>.

WTO History Project – NGO Attendees. Microsoft Excel formát (.xls) [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://depts.washington.edu/wtohist/orgs.htm>>

WTO History Project – Timeline. Microsoft Excel formát (.xls) [cit. 2015-02-16]. Dostupné na internete: <<http://depts.washington.edu/wtohist/timeline.htm>>.

YOUNG, J.: *Lessons from Seattle: Resistance to Globalisation, the Media, and the State's Response*. University of Connecticut: 2004, April 25. 24 s.